

Prikaz knjige

Život u kriznim vremenima: andragoški pogledi¹

Pandemija kovida 19 uzdrmala je temelje u svim životnim domenima. Iako prvenstveno zdravstvena, o njoj možemo govoriti i kao o ekonomskoj, ekološkoj, pa i obrazovnoj krizi. Mere i mogućnosti odnosno nemogućnosti koje je pandemija uslovlila zahtevale su od svih aktera obrazovnog sistema da bez osmišljene pripreme promene ustaljene načine funkcionisanja i prilagode se izmenjenim uslovima – u tom smislu se sâm obrazovni sistem našao u krizi. Ipak, to nije jedina perspektiva iz koje možemo da posmatramo obrazovanje i učenje u pandemijskom kontekstu. Previranja u drugim društvenim i životnim segmentima (koja označavamo kao zdravstvenu, ekonomsku i ekološku krizu) podstakla su i preispitivanja uloge obrazovanja i učenja, posebno odraslih, u snalaženju u kriznim vremenima i prevazilaženju nastalih posledica. Stoga možemo reći da je pandemija kovida 19 na polju obrazovanja otvorila dva važna pitanja:

- Koliko i kako je obrazovni sistem uspeo da odgovori na novonastale uslove?
- Da li je, kako i koliko obrazovanje i učenje (odraslih) prepoznato i iskorišćeno kao mehanizanim prilagođavanja i prevazilaženja efekata krize u drugim domenima ličnog i profesionalnog života?

Inspirisani više jednim ili drugim pitanjem, nastavnici i istraživači studijske grupe za andragogiju Filozofskog fakulteta okupili su se oko zajedničkog projekta i na 217 stranica zbornika *Život u kriznim vremenima – andragoški pogledi* (u izdanju Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu) pružili potencijalne odgovore. Kako i urednica zbornika prof. dr Šefika Alibabić u predgovoru ističe, u trinaest autorskih radova obrađen je širok spektar problema kojima je sveobuhvatno pozicionirana uloga obrazovanja i učenja odraslih u kriznim vremenima. Sagledavajući teme radova, mogli bismo reći da se problemi i pitanja obrađeni u ovom zborniku tiču ključnih preokupacija ne samo naučnika i istraživača u

---

¹ Alibabić, Š. (2021). *Život u kriznim vremenima – andragoški pogledi*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

ovoj oblasti već i šire javnosti. Zbog toga kratak pregled svakog od radova koji sledi u nastavku započinjemo upravo ključnim rečima koje oslikavaju pomenute preokupacije.

Zdravlje – Da li se pismenost može smatrati *lekom* u doba pandemije, inspiracija je autorke prvog rada u zborniku Šefike Alibabić. Posmatrajući zdravstvenu pismenost kao novu vrstu pismenosti, posebno aktuelnu i značajnu u zdravstvenoj krizi u kojoj smo se našli, u ovom radu se ispituju iskustva odraslih i njihovo razumevanje zdravstvene pismenosti u pandemijskim uslovima. Narativi ispitanika ukazuju na komponente lekovitosti njihove zdravstvene pismenosti:

- šta je čini lekovitom (sadržaj),
- kako se stiče (razvoj) i
- čemu zdravstvena pismenost (efekti),

koje autorka detaljnije obrazlaže u radu pod nazivom „Zdravstvena pismenost: lek koji se ne kupuje”.

Digitalizacija – I u narednom radu nastavlja se priča o pismenosti, ali sada o njenom drugom, možda i podjednako aktuelnom žanru – digitalnoj pismenosti. Polazeći od toga da je digitalizacija bila među primarnim odgovorima države na krizu izazvanu kovidom, autor rada Vukašin Grozdić smešta priču o digitalnoj pismenosti u kontekst organizacije obrazovnih aktivnosti, zdravstvenih usluga i komunikacije državne uprave sa građanima tokom pandemije. Kakva su bila očekivanja, a kakva realnost po pitanju nivoa digitalne pismenosti u društvu, kao i kakva je podrška pružena ili izostala od države, predstavljeno je u radu „Digitalna pismenost – potencijalni odgovor na izazove krize”. Osim značajnih nalaza dobijenih istraživanjem, u ovom radu je pružen teorijski uvid u pojmove digitalne pismenosti i digitalnog građana.

Stres – Zabrana kretanja, ekonomska neizvesnost i druge mere i uslovi izazvani pandemijom negativno su uticali i na poslovni sektor. Potresi u njemu neupitno su izazvali stres zaposlenih. Polazeći od stava da obrazovanje i učenje mogu i imaju značajnu ulogu u prevazilaženju stresa na poslu i mišljenja da sama kriza može biti podsticaj i prilika za učenje i napredovanje, u radu „Uloga obrazovanja u prevazilaženju stresa na poslu u vreme krize” autorke Edise Kecip predstavljani su rezultati kvalitativnog istraživanja sprovedenog na uzorku od 214 zaposlenih na teritoriji Beograda i okoline, koji potvrđuju teorijska polazišta. Za čitaoce rada i podsticanje implementacije istraživačkih nalaza posebno je interesantan prikaz konkretnih stresora i obrazovnih aktivnosti u funkciji njihovog prevazilaženja.

Briga – Četvrti po redu rad u ovom zborniku bavi se još jednom od veoma pogođenih grupa u doba pandemije – starima. Autorka Branislava Knežić u radu „Briga o starijim osobama u doba korone” kvalitativnim istraživanjem ispituje mišljenje starijih osoba o iskustvima u vezi sa funkcionisanjem, različitim merama i brizi za starije tokom uvođenja i trajanja vanrednog stanja. Iskustva starijih osoba predstavljena su u nekoliko potpoglavlja, čiji nazivi svedoče o raznovrsnosti pokrenutih tema tokom sprovedenih intervjua:

- „Vanredno stanje: iz prve ruke”,
- „Krizni štab: Nek razume ko ume”,
- „Kome su verovali i šta ih je nerviralo”,
- „Čija je dužnost briga o starijima od 65 godina”,
- „Najefikasnija pomoć u doba korone”,
- „Novčana pomoć: briga ili poniženje”,
- „Kakva briga je potrebna starijima”,
- „Snabdevanje: penzionerski uranak” i
- „Način informisanja, korist od interneta i društvenih mreža”.

Nada – U radu „Utopija i obrazovanje nade u vreme krize” autor Nikola Koruga posmatra utopijske vizije obrazovanja, poglede u budućnost i prošlost kao izvore nade i reakcije na nove, u ovom slučaju krizne situacije. Polazeći od teorijskog okvira Darena Veba o tipologiji nade, u ovom radu se daju odgovori na pitanje koji tip nade se može identifikovati u studentskim esejima o utopijskom kontekstu učenja odraslih. Ne samo da se pruža svojevrsan pregled značaja i veze između utopijskog obrazovanja, nade, želje i teorijskih pristupa ovim konceptima, već se ovim tekstom daje primer jednog pristupa radu u univerzitetskom obrazovanju u kontekstu pandemijske krize koji ide dalje od pukog prilagođavanja novim okolnostima ka osmišljenoj promeni.

Onlajn (obrazovanje) – Još jedan od radova u ovom zborniku vraća nas na pitanje digitalizacije, ali sada uže vezano za sam sistem obrazovanja. Digitalizacija, a time i onlajn obrazovanje, nisu produkt pandemijske krize već trend koji se već dugo probija i poziva da mu se predamo. Ipak, čini se da mu je pandemijska kriza pomogla da se brže probije i zaokupira čitav svet obrazovanja – od alternative tradicionalnom obrazovanju, onlajn postaje nužnost kako i autor Bojan Ljujić navodi u naslovu ovog rada „Onlajn obrazovanje odraslih: kada alternativa postane nužnost”. Ta brza promena omogućila nam je da zastanemo sa apstraktnim promišljanjem, bojažljivim prihvatanjem i čestim nedovoljno osnovanim favorizovanjem u odnosu na tradicionalno obrazovanje. To nas poziva da se suočimo

sa njegovom realnošću – svim prednostima, mogućnostima, ali i preprekama i nedostacima koji su mu svojstveni. Polazeći od andragošskog pogleda o značaju aktivne uloge učesnika procesa učenja, autor ispituje mišljenje studenata IV godine andragogije o socijalno-transakcionoj distanci i ulogama učesnika u onlajn obrazovanju. Odgovarajući na tri ključna pitanja:

- da li nas onlajn obrazovanje socijalno distancira ili zbližava,
- da li je onlajn obrazovanje dobra alternativa tradicionalnom obrazovanju i
- kako studenti sagledavaju mogućnosti za ostvarenje svoje aktivne uloge u onlajn kontekstu,

ovim radom se bliže osvetljavaju mogućnosti i nemogućnosti onlajn obrazovanja.

Bol – U radu „Učenje sa telom i o telu kroz liminalnost bola” posmatra se životno iskustvo hroničnog bola kao iskustvo življenja u liminalnoj fazi koje deluje kao pokretač učenja i promene. Osim samih rezultata, posebno je interesantan metodološki pristup autorke Maje Maksimović, koja u ovom pilot istraživanju primenjuje vizuelno-performativne, umetničke istraživačke metode. Polazeći od teorija transformativnog učenja u kojima se posmatraju učenje i promene u liminalnim fazama i iskustvima bola, autorka interpretacijom nalaza istraživanja pokazuje koliko je važan i uticajan dominantan diskurs istraživača – koliko uverenja i polazišta samog istraživača oblikuju istraživanje i razumevanje dobijenih podataka, približavajući time čitaocima i postkvalitativni pristup u naučnim istraživanjima.

Delovanje u vanrednim situacijama – Svim autorima radova u ovom zborniku zajedničko je da pridaju važnost obrazovanju i učenju u kriznim vremenima. Tako i Jovan Miljković, autor osmog po redu rada u zborniku, polazi od teze da su obrazovanje i učenje važni akteri snalaženja u vanrednim situacijama. Nova strategija, odnosno savremeni pristup za jačanje kapaciteta svih pojedinaca za aktivno i odgovorno učešće pre, u toku i nakon vanredne situacije jeste upravo putem obrazovanja i učenja. U skladu sa tim, autor kvalitativnom analizom istražuje da li je, koliko, kako i sa kojom funkcijom uloga obrazovanja prepoznata u zakonskim i strateškim dokumentima za vanredne situacije u Republici Srbiji, a rezultati analize sažeti su u radu „Obrazovanje i učenje odraslih u legislativi kao okviru za delovanje u vanrednim situacijama”.

Karijera – Pandemijska kriza je bila ujedno i ekonomska kriza koja je mnogome promenila profesionalni život ljudi. U takvom kontekstu nastaju

mnoge nove potrebe pojedinaca na koje sistem, pa i sistem karijernog vođenja i savetovanja (KViS), treba da odgovori. Koje su se nove potrebe javile? Kako je sistem KViS-a na njih odgovorio i da li je? Putem kojih aktivnosti i kome namenjenih? Na ta pitanja pokušava da odgovori autorka Dubravka Mihajlović kvalitativnom analizom međunarodnih studija objavljenih tokom pandemije kovid 19. Rezultati istraživanja naziru se u samom nazivu ovog rada: „Karijerno vođenje i savetovanje u uslovima pojačanih potreba i smanjenih mogućnosti”. Istraživačke nalaze autorka obogaćuje i preporukama za unapređenje KViS-a, posebno u novonastalim pandemijskim uslovima, sa posebnim akcentom na ulogu obrazovanja i učenja u njemu.

Ljudski resursi – Polazeći, kao i prethodna autorka, od izmenjene situacije i uslova za profesionalni razvoj ljudi, u radu „Strategije razvoja ljudskih resursa u periodu nesigurnosti i krize” autorka Kristinka Ovesni analizira 24 relevantna teksta u međunarodnim časopisima sa ciljem da izvuče zaključke o odgovorima organizacija u novonastalim uslovima u kontekstu razvoja ljudskih resursa. Autorka predstavlja devet strategija za razvoj ljudskih resursa. Rezultati ovog istraživanja pozivaju na dalje ispitivanje mogućnosti i efekata primene određenih strategija u različitim kulturnim i društvenim kontekstima, ali nude i bogat izvor ideja za praktičare u ovoj oblasti.

Ekološka kriza – Naredni rad pomera fokus sa do sada obrađivanih više ekonomskih i zdravstvenih pitanja krize i uloge obrazovanja u njima ka jednako aktuelnoj ekološkoj krizi, koja dobija posebnu nijansu u trenutnoj pandemijskoj situaciji. U radu „Izazovi ekološke krize i odgovori obrazovanja – perspektiva studenata Univerziteta u Beogradu” autorke Violete Orlović Lovren prikazani su rezultati empirijskog istraživanja o odnosu studenata prema životnoj sredini, ekološkim problemima i putevima učenja o njima. Rezultati istraživanja ukazuju na značaj obrazovanja za životnu sredinu, a posebno na ulogu emocija u tom procesu, koje su usko povezane sa proaktivnim ekološkim ponašanjem osoba. Poseban kvalitet istraživanja ogleda se u velikom uzorku koji je činilo 828 studenata Univerziteta u Beogradu. Reprezentativnost uzorka doprinosi verodostojnosti rezultata istraživanja koji pružaju uvide o značaju uvođenja ekoloških sadržaja u kurikulume i daju smernice za pristupe podučavanju u univerzitetskom obrazovanju.

Život – učenje – kriza – Dvanaesti po redu rad u ovom zborniku „Život kao prevazilaženje kriza učenjem”, autorke Aleksandre Pejatović, predstavlja sintezu više empirijskih istraživanja života pojedinaca koja je sumirana u četiri priče koje prate iskustva osoba u pet velikih kriza (izbeglička kriza, hiperinflacija i sankcije

1993. godine, bombardovanje SR Jugoslavije od NATO snaga 1999. godine, nezaposlenost u starijoj životnoj dobi, pandemija kovida 19). Priče ispitanika obuhvaćenih istraživanjem svedoče o mestu koje učenje ima u kriznim okolnostima – kakva je funkcija učenja u podsticanju razvoja u kriznim periodima. Ovim radom su dati svojevrsan teorijski okvir o krizi i njenom međuodnosu sa učenjem i značajni i zanimljivi empirijski dobijeni podaci koji upotpunjuju i ilustruju teorijska polazišta.

Globalni trendovi – Poslednji rad u ovom zborniku „Obrazovanje odraslih i kovid-19 – Unesco i globalni trendovi”, autorke Katarine Popović, odvaja nas od lokalnog i uvodi u globalni kontekst u kome se sagledava veza pandemijske krize i obrazovanja odraslih. Analizom tekstova ključnih aktera međunarodne obrazovne politike odgovara se na pitanje da li je pandemija kovida 19 determinisala budućnost obrazovanja odraslih i kako će ta budućnost izgledati. Ovim radom je dat kritički osvrt na poziciju obrazovanja odraslih u konceptu celoživotnog učenja, a posebno u pandemijskim uslovima, u očima velikih međunarodnih sila u ovoj oblasti. Nesumnjivo je da će trendovi nastali u ovom periodu usmeriti pravac obrazovanja odraslih u postpandemijskom periodu, a ovaj rad pruža provokativne podatke za promišljanje o budućnosti obrazovanja odraslih na globalnom, nacionalnom i lokalnom nivou.

Kratak pregled sadržaja zbornika već dovoljno svedoči o raznovrsnosti pokrenutih pitanja i spektru pruženih odgovora na probleme koji su zaokupirali svet tokom pandemijske krize. Posmatrajući krizu kroz naočare andragoga, ova kolekcija radova ne samo da pruža značajne uvide i inspiraciju za dalja istraživanja onima koji se bave obrazovanjem odraslih već poziva i sve one koji su žedni da saznaju kako da se nose sa trenutnom, a i svim budućim kriznim situacijama, okrećući se obrazovanju i učenju kao svom ključnom alatu. Osim sadržajne svestranosti, istraživački poduhvati i raznovrsni metodološki pristupi autora radova predstavljaju kvalitet vredan pomena. Kako dr Ranko Bulatović u svojoj recenziji navodi: „Ovo višestrano delo je naučni trebnik koga je šteta ne čitati jer se ne zna da li je više autorski, ili urednički, ili izdavački poduhvat!”

Neda Čairović
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu